

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ІСТОРИКА – КРАЄЗНАВЦЯ: ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ

[Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спеціальний випуск III. – Дрогобич, 2017. – 9-20]

Історичне краєзнавство відіграє важливу педагогічну роль у моральному, естетичному й патріотичному вихованні молоді. Воно є невід'ємною складовою історичної освіти як у школі, так і у вищих навчальних закладах. Власні спостереження юних дослідників життя, праці, побуту населення виводить їх поза рамки заняття, за межі класу чи аудиторії, розширюють їхній світогляд, сферу інтересів, розвивають спостережливість, спонукають до вдумливого ставлення до суспільних явищ. Адже саме краєзнавство загальне робить конкретним, образним, емоційним, усвідомленим. У школі пріоритетне значення мають не стільки результати історико-краєзнавчих досліджень як їхнє освітньо-виховне значення. Натомість студенту необхідно привити навички наукового історико-краєзнавчого дослідження. Це допоможе молоді встановити взаємозв'язок між загальноісторичним та місцевим матеріалом. Відтак, напрацювання та удосконалення методики історико-краєзнавчих досліджень є і залишатиметься надзвичайно **актуальним** завданням.

Пропоноване дослідження передбачає спробу узагальнити вже існуючий досвід вітчизняних краєзнавчих студій, проаналізувати основні напрями досліджень та методи їх пізнання.

На доцільності використання історичного краєзнавства в навчально-виховному процесі наголошували видатні українські педагоги. Творець народної національної школи в Україні Костянтин Ушинський вважав, що головним завданням школи є виховання учнів в дусі любові й відданості народові, а тому для його виконання необхідно використовувати краєзнавчий матеріал – "історію своєї ближчої батьківщини", що й заклало початки практики шкільного історичного краєзнавства. Видатний український педагог

Софія Русова наголошувала, що краєзнавча робота в школі об'єднує майже всі шкільні дисципліни, всі окремі науки в один комплекс: історію, географію, природознавство, мову, літературу, арифметику, геометрію, мистецтво, економіку, фольклор. С. Русова в низці своїх праць "Єдина діяльна (трудова) школа", "Моральні завдання сучасної школи", "Дидактика" та інших запропонувала свій план краєзнавчої роботи в школі¹.

Водночас, розвиток історичної науки, методології вносить свої корективи у історико-краєзнавчі дослідження. З'являються нові напрями та методи їх реалізації. Однозначно, основою для майбутніх студій є доробок наших попередників. Історик-краєзнавець повинен оволодіти методикою фундаторів української історичної науки, зокрема Володимира Антоновича та Михайла Грушевського. Грушевський як один з учнів Антоновича (серед яких Д. Багалій, І. Каманін та І. Линниченко, В. Ляскоронський, М. Біляшівський та ін.) з часом сформував власну історичну школу (О. Терлецький, М. Кордуба, С. Томашівський, С. Рудницький, Ю. Целевич, З. Кузеля, І. Джиджора, І. Кривецький, І. Крип'якевич та ін), доробок його послідовників виходять за межі історико-краєзнавчих та регіональних студій, однак слугує базою для молодого дослідника, взірцем заглибленого наукового підходу опрацювання та викладу матеріалу.

Серед сучасних українських дослідників, науковим осмисленням проблем краєзнавства займалися Я. Жупанський, В. Круль, М. Костриця, В. Горбик, П. Скрипник, В. Бадяк, Я. Серкіз, С. Заремба, Р. Маньковська та ін². Кожен дослідник вніс своє бачення в розробку проблеми. З розмежуванням об'єктно-предметної сфери та тлумаченням понять "історичне краєзнавство", "історична регіоналістика", "локальна історія" до нині точаться суперечки, найширше подані в публікаціях Я. Верменич.³ Під патронатом Національної спілки краєзнавців України (голова академік О. Реєнт) колективом авторів з різних областей держави підготовлений підручник для студентів вищих навчальних закладів "Основи краєзнавства" (Київ, 2016 р.).

Краєзнавчі дисципліни нині факультативно вивчаються майже у всіх середніх навчальних закладах. Частина з них забезпечена методичними посібниками, як от "Львовознавство"⁴ та ін. Однак надзвичайно широке коло питань, пов'язаних з різноманітними аспектами життя краю ставить перед педагогами завдання постійно розширювати тематику досліджень, відкривати нові напрями, удосконалювати методику наукового пошуку та викладання.

Тематика краєзнавчих досліджень практично необмежена, отож спробуємо окреслити тільки основні напрями історико-краєзнавчих студій молодих дослідників, зупинитися на сучасних методах пізнання краю.

Очевидно, що основою краєзнавчого дослідження є прив'язка до окресленої території. Переважно об'єктами тут виступають існуючі нині або колись населені пункти (міста, селища, села і т.д.) певного регіону. При цьому предметом уваги краєзнавця є природні особливості та економічні обставини, що передували колонізації території досліджуваного населеного пункту, зміни політичного підпорядкування та суспільно-політичні процеси, які впливали на розвиток інфраструктури краю та життя його мешканців. Розпочинаючи дослідження одного чи кількох населених пунктів певного регіону, краєзнавець повинен не лише володіти інформацією про найбільш поширені та доступні джерела з цієї проблематики але й володіти певним набором методологічного інструментарію. Оскільки на території України налічується понад 30 тис. населених пунктів вік окремих з яких перевищує тисячу років потрібно розрізняти поняття "історичне місто" чи "історичне село". Порядок визнання населеного пункту "історичним" затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 3 липня 2006 р. Вона визначає, що історичним прийнято вважати місто, селище чи село, яке повністю або частково зберегло свій історичний ареал з об'єктами культурної спадщини і пов'язані з ним розпланування та форму забудови, типові для певних культур або періодів розвитку⁵. Оскільки постанова не вказує певних хронологічних обмежень щодо визнання населених пунктів "історичними" виникає питання, які міста підпадають під цю категорію. На думку П. Тронька, до неї мають бути віднесені всі міста, яким минуло 300

років, а також усі обласні центри України, що несуть у собі великий культурний потенціал⁶. Проте потрібно враховувати, що в Україні у визначенні статусу міст користуються застарілим положенням з 1981 р. відповідно до якого до міст зараховували населені пункти із чисельністю мешканців більше 30 тис⁷. Оскільки за останні десятиліття відбувалося значне зменшення чисельності окремих міських поселень, особливо районного підпорядкування, кількість жителів яких опустилася нижче позначки 10 тис. осіб, вимагає корегування і поняття "місто" особливо щодо визначення чисельності його мешканців. В 20-х роках ХХ ст., унаслідок адміністративної реформи поняття "містечко" в УРСР як таке зникло. Однак у Білорусії, Прибалтиці воно збереглося. Нині поняття "містечко" заледве повертається в науковий обіг, але зовсім не як адміністративна одиниця.

Проект нового закону "Про територіальний устрій України" хоча й дає тлумачення терміну міста, проте не вносить жодних змін щодо кількості його мешканців⁸. Я. Верменич дотримується думки, що не можна вважати історичним містом навіть велике поселення, якщо воно не є господарським комплексом, зайнятим поміж іншим переробкою і споживанням того, що виробляють навколишні села. Дослідниця виділяє ознаки за якими населений пункт можна вважати містом. Це зокрема: оборонні укріплення, осідок адміністративних структур певної округи, наявність апарату міського управління, який виконує щодо неї цілком визначені – військові, адміністративні, економічні функції⁹.

В останнє десятиліття вивчення історії міста трансформувався у новий напрямок історичних студій – містознавство (урбаністика). Характерною його особливістю є зосередження науковців на вузких аспектах історичного розвитку міста. З огляду на це з'явилися окремі напрями урбаністики – геоурбаністика, яка вивчає просторовий розвиток міст, історично-подієвий, історико-культурний, що зосереджується на проблемах містобудівної спадщини та її охорони, і кліометричний, який ставить завданням проводити класифікацію об'єктів чи спостережень в однорідні групи.

Сучасний історик-краєзнавець, досліджуючи місто, не може оминати такої специфічної риси як феномен урбаністичної свідомості. Йдеться про вплив міського простору на історичну пам'ять мешканців, формування системи цінностей. Висвітлюючи історію населеного пункту, він має використовувати знання з історичної топології, так би мовити, на найнижчому рівні: ойконімів, гідронімів, омонімів, урбанонімів, патронімів.

Попри надзвичайно широке, практично необмежене коло проблем які треба всебічно висвітлити вивчаючи історію міста чи села, молодому досліднику потрібно не загубитися, розкрити основні пункти комплексного дослідження населеного пункту, яке передбачає збір та аналіз інформації про:

- повну сучасну назва населеного пункту. Варіанти назви та особливості вимови впродовж його існування.
- положення населеного пункту відносно природних районів, сусідніх міст і сіл, найважливіших транспортних шляхів, промислових вузлів, площа території.
- компоненти природного середовища з погляду оцінки їх впливу на архітектурно-планувальні та транспортно-економічні особливості населеного пункту (рельєф, наявність зелених зон, водойм тощо).
- першу історичну згадку про село, місто (дата і джерела), обставини заснування, формування визначальних рис. Символи населеного пункту (якщо є в наявності) герб, клейноди тощо. Археологічні свідчення про час безперервного існування поселення.
  - спосіб та історію забудови, перших поселенців і будівельників;
  - топоніми та мікротопоніми, їх походження та зміни під впливом суспільно-політичних умов;
  - основні етапи історичного розвитку населеного пункту, їх відображення в зовнішньому вигляді, характері забудови, архітектурних стилях тощо. Особливості окремих частин населеного пункту;
  - важливі суспільно-політичні віхи історії населеного пункту, політичне підпорядкування, адміністративний статус;

- культурне життя населеного пункту в історичній ретроспективі (музичне, театральне, літературне, мистецьке, спортивно-оздоровче). Читальні (клуби), музеї, кінотеатри, бібліотеки, архіви. Навчальні заклади, наукові, культурно-освітні установи, основні напрями та показники їх роботи;
- динаміку народонаселення, вплив міграційних та еміграційних процесів. Соціальна структура, національний склад. Співіснування різних культур: взаємозбагачення, конфлікти;
- повсякденне життя мешканців населеного пункту, основні фактори, що впливають на нього (професійна зайнятість, соціальна захищеність, медичне забезпечення, транспорт, житловий фонд, санітарні умови), моделі суспільної поведінки, особливості проведення вільного часу, розваги тощо;
- конфесійну структуру населення міста (села) й церковно-релігійне життя;
- визначні місця, історичні пам'ятки, пам'ятники, меморіальні дошки;
- визначні особистості та роди міста (села);
- сучасну функціональну структуру: населений пункт як промисловий, торговий, транспортний центр. Комунально-побутове господарство, медичне обслуговування, благоустрій;
- туристичну привабливість, перспективи розвитку населеного пункту;

Особливої уваги заслуговують населені пункти, які зникли з карти України. Масштаби таких втрат в нашій державі є надзвичайно великими. Згідно даних управління по зв'язках з місцевими органами влади і органами місцевого самоврядування Апарату Верховної Ради України за роки незалежності в Україні зникло понад 500 сільських населених пунктів у зв'язку з відсутністю у них жителів. Через об'єднання з іншими населеними пунктами або через включення їх у межі міст чи селищ міського типу зникло 113 сільських населених пунктів, серед яких 6 селищ і 107 сіл. Відтак тисячі людей, з незалежних від них подій, втратили свою "малу батьківщину". Рекордним для

України щодо відмирання сіл став 2000-й рік, впродовж якого з адміністративного обліку знято 86 населених пунктів (у тому числі 78 через відсутність у них людей). До речі, через відсутність жителів жодне село не зникло з території Івано-Франківщини, Тернопільщини, Чернігівщини. Львівщина ж стала рекордною областю по об'єднанню населених пунктів, або включення їх у межі міст і селищ міського типу (станом на 2013 рік на Львівщині зареєстровано 1850 сільських населених пунктів – найбільше в Україні). Причиною такого становища соціологи вважають від'ємний природний приріст населення та відтік молоді в пошуках роботи¹⁰.

Немало населених пунктів було втрачено внаслідок так званих "соціалістичних перетворень" другої половини ХХ ст. На дні Кременчуцького, Канівського та Дністровського водосховищ опинилося ряд історичних міст і сіл, які золотими літерами вписані в історію України. Серед них: Бакота, Калюс, Ушиця, Лука-Врублевська, Зарубинці та ряд інших містечок і сіл.

Вивчення окремих країв, населених пунктів нерозривно пов'язане із дослідженням його населення. У зв'язку з цим чільне місце у ньому посідають проблеми пов'язані із демографічними, міграційними і еміграційними процесами. Для цього потрібно не лише знати основні джерельні матеріали, які стосуються демографічних процесів але і їхню специфіку, а відтак і використання в дослідженнях. Зокрема, це стосується церковних записів, які містять інформацію про народжуваність і смертність, укладення шлюбів, генеалогічні матеріали, переписи, які проводила влада, що управляла конкретною територією.

Демографічна характеристика краю потребує визначення основних чинників, які впливають на кількісний показник народонаселення, його національну, соціальну, релігійну структуру. Без цього неможливо об'єктивно відтворити історію заселення краю¹¹.

Історичне дослідження неможливе без вивчення соціальної історії краю. Тут йдеться не лише про соціальні групи населення, їх структуру та вплив на суспільні процеси, але й про окрему людину, її взаємини з навколишнім

оточенням. В історичному краєзнавстві ці проблеми екстраполюються на локальний рівень. Досліджуючи соціальну історію краю, насамперед, висуваються такі аспекти як історична пам'ять населення, етнографічні райони, що історично сформувалися з притаманними їм культурно-побутовими групами населення, соціальна структура і соціальна мобільність населення (професійна структура, його кількість, статево-вікова структура, приріст (скорочення) та фізичне переміщення, соціальні конфлікти)¹².

В історично-краєзнавчих студіях навіть у часи тоталітаризму на відміну від загальноісторичних праць значною мірою був завжди присутнім антропологізм. Без людини з її індивідуальними рисами, переживаннями, власним мікросвітом, побутовим повсякденням не обходилась практично жодна історико-краєзнавча публікація. Тому коли впали ідеологічні обмеження вітчизняні історики-краєзнавці стали активно використовувати у своїх працях методику напрацьовану західними дослідниками в галузі мікроісторії та історії буднів. Об'єктом мікроісторії є людина, або ж соціальна група людей, яка проживає на певній історично сформованій території. За словами одного із відомих представників цього напрямку, італійського історика Джованні Леві, "мікроісторія означає не розглядання дрібниць, а висвітлення в деталях"¹³. Мікроісторія дає можливість максимально багатогранно і точно показати історичні особливості й частковості притаманні групі індивідів досліджуваного району, взаємозв'язок культурних, соціальних, економічних, політико-правових взаємин між ними. Історик може сфокусувати увагу на вивченні соціального кризь бачення особистості, але не сам побут, а щоденну свідомість і поведінку. Відтак людина у таких дослідженнях відтворена діючою, у взаєминах з іншими, у конкретних обставинах (природних, часових, політичних). Найцікавіше вивчати людей минулого у переломні моменти їхнього життя – конфліктів, суперечок, екстремальних ситуаціях¹⁴.

Повсякденність кардинально впливає на формування світогляду людини, і є результатом свідомої її діяльності і невід'ємним атрибутом її життя¹⁵. Увагу істориків до повсякденності можна пояснити тим, що, не зважаючи на своє

універсальне походження і призначення, вона залишається основою збереження культурних традицій тієї чи іншої спільноти. Саме у повсякденній сфері чи не найкolorитніше проявляються етнічні особливості регіону: облаштування побуту, обряди, мова, звичаї, стереотипи поведінки, зберігають унікальний колорит життя як нації загалом так і окремого краю. Не простим завданням історика-краєзнавця є віднайти і відчутти в історії повсякденності те, що відтворює дух конкретної епохи.

Дослідження повсякденності передбачає аналіз соціально-психологічної діяльності особи. Вивчення окремих проявів буденних переживань особистості свідчить про їх непересічне значення для внутрішнього світу людини. Перспективним і поки що недостатньо розробленим напрямом історії повсякденності є вивчення лінгвістичних особливостей буденної мови, як невід'ємного носія і виразника культури людини. Комплексний підхід істориків та філологів у дослідженнях краю дозволило б показати спільні та відмінні риси спілкування та співіснування людей в різних регіонах, населених пунктах, родин.

Тематика краєзнавчих досліджень в галузі буденної історії надзвичайно широка. Відповідно й джерела для її вивчення різноманітні. Це усні свідчення, сімейні альбоми та сімейні реліквії, приватні щоденники, епістолярна спадщина, індивідуальні колекції чи захоплення тощо. Для вивчення історії буденності має значення не стільки саме джерело, як методика роботи з ним. Дослідникові необхідно віднайти суб'єктивне, персональне, часто глибоко приховане в окремій людині чи групі людей, які характеризують обличчя краю. При цьому важливими є не лише факти її участі в тому чи іншому процесі, а з'ясування мотивації поведінки у конкретно взятій ситуації.

Буденність не можливо досліджувати без урахування особливостей ментальності місцевого населення. В українській історичній науці вперше на це звернув увагу Микола Костомаров у статті "Дві руські народності" ще в 1861 р.¹⁶

Історико-краєзнавче дослідження не буде повним якщо залишити поза увагою діяльність релігійних інституцій краю: церкви, костелу, синагоги, молитовного дому тощо. Вони виступають як суспільно-релігійні організації, що мають потужний вплив на культурне життя парафії, її духовний стан, моральні цінності. Культові споруди нерідко є поодинокую архітектурною окрасою населеного пункту, осередком духовного, політичного, освітнього життя його мешканців. У кожному регіоні України формувалися різні традиції у ставленні до релігії. Їх вивчення допоможе відобразити культурну строкатість і неповторність усіх куточків нашої держави.

Дослідження історії краю не мислиме без висвітлення ролі визначних осіб та окремих родів, котрі тут проживали. З їх іменами нерідко пов'язане заснування та назва населених пунктів. Тому дослідник-краєзнавець повинен оволодіти основами генеалогії.

Генеалогічні дослідження впродовж десятиліть забуття не толерувалися з політичних міркувань. Натомість нині спостерігається великий інтерес до вивчення родоводів. Активно діє ряд товариств, серед них: Українське генеалогічне товариство; Центр генеалогії і біографіки; Українське геральдичне товариство; Українсько-польське генеалогічне бюро. З'явилася низка праць з історії та генеалогії правлячих династій та князівських родин (Л. Войтович, О. Однороженко, В. Собчук, О. Целуйко), української шляхти (Н. Яковенко, І. Кривошея, І. Смуток, І. Мицько, М. Довбищенко, С. Лисенко, Є. Чернецький), козацької старшини (В. Кривошея, В. Томазов, Я. Дашкевич, І. Ситий, О. Алфьоров). Цікавими і новаторськими є праці Ю. Легуна, об'єктом дослідження якого стали джерела до генеалогії селян Правобережної України. Генеалогічними дослідженнями займаються не лише дослідники-фахівці, але й велика кількість аматорів, які, зазвичай, вивчають власні родоводи. Дослідник-краєзнавець повинен постійно пам'ятати, що генеалогія потребує якнайбільшої обережності при роботі з джерелами. Адже предметом дослідження тут виступає сім'я, родинні зв'язки, тобто інтимні, інформаційно захищені від сторонніх відомості.

Укласти родовід з кінця ХХ ст. допомагають комп'ютерні програми. Їх розробники передбачили збереження відповідних генеалогічних даних, можливість їх взаємопов'язання та графічного демонстрування, розміщення інформації на персональних сайтах, генеруючи відповідні Web-сторінки, чи дозволяючи включити інформацію користувача у всесвітні бази даних.

Значної популярності в Україні набуває тісно пов'язана з генеалогією просопографія, яку трактують як метод дослідження колективної біографії так званого "анонімного" суспільства. Методика просопографії дозволяє укласти портрет соціальної групи людей шляхом вивчення біографій усіх її членів у певну епоху. Історика-краєзнавця застосовувати просопографічні методи спонукає потреба комплексного вивчення соціокультурного середовища краю. Результатами просопографічного дослідження можуть бути: реконструкція просопографічного портрета конкретної особистості; створення колективної біографії кількох осіб об'єднаних спільними чинниками; опис способу життя і занять представників певних соціальних станів.

Образ краю чи окремого його населеного пункту часто асоціюється із наявними там пам'ятками історії та культури. Відтак, практично жодна наукова історико-краєзнавча праця не обходиться без пам'яткознавчого сегменту. Відповідно краєзнавцеві необхідно володіти методикою досліджень пам'яток. Зокрема орієнтуватися в теоретичних та практичних проблемах пам'яткознавства, методологічних і організаційно-правових засадах охорони пам'яток, методиках проведення конкретних пам'яткоохоронних заходів, популяризувати пам'ятки історії та культури серед громадськості.

Останнім часом з огляду на надмірне техногенне навантаження на довкілля актуалізувалась проблема його збереження. Сьогодні можемо говорити про такий напрям досліджень як екологічне краєзнавство¹⁷. Краєзнавча екологія несе на собі не лише наукове, а й суспільне навантаження, позаяк формує у мешканців краю культуру у ставленні до природного середовища. У підготовці краєзнавчого дослідження важливо реконструювати образ природи краю у минулому, до освоєння його людиною, розкрити етапи та

методи господарського освоєння території, що сприяє усвідомленню населенням сучасних екологічних проблем, процесів і явищ у конкретному регіоні, дає можливість їх прогнозування.

Складовим елементом та новим напрямом у підготовці історика-краєзнавця є також бібліологічне і бібліотечне краєзнавство¹⁸. Об'єктом дослідження першого є система "краєзнавчий документ - користувач" у контексті соціального інституту. Центрами бібліотечного краєзнавства регіонів є обласні універсальні наукові бібліотеки які акумулюють краєзнавчу літературу. Бібліолог-краєзнавець розшукує та фіксує окремі примірники видань, що стали визначними віхами в історії та культурі кожного народу. Тут зокрема йдеться про пошук у бібліотеках регіону цінних видань, дослідження стану їхнього збереження, типу і особливостей оправи, аналіз архівних матеріалів щодо історії появи, видання та функціонування книжки тощо. Складовою частиною бібліологічного краєзнавства є створення повних бібліографічних описів видавничих серій, які в різні часи видавали окремі видавництва чи приватні особи.

Результативність історико-краєзнавчих студій напряму залежить від зацікавленості дослідника, його володіння методикою проведення наукових пошуків¹⁹. Існуючі напрацювання²⁰ пропонують апробовані схеми, які є базовими для молодого дослідника. Основними, взаємозумовленими етапами комплексного дослідження є: вибір теми, формування цілей і завдань; вибір об'єктів дослідження; розробка робочої гіпотези; визначення методики проведення дослідження, організації збору матеріалу, аналіз зібраного матеріалу; обґрунтування висновків і пропозицій, оформлення, обговорення та рецензування результатів, при можливості їх практичне впровадження та розрахунок фактичної ефективності²¹.

Водночас, краєзнавчі студії потребують не тільки знання базових методів, а й здатності дослідника творити нові, самостійні ідеї. Уміння продукувати креативні, неординарні ідеї, мабуть, єдиний шлях заглянути в майбутнє свого краю, творити його, стараючись уникати помилок своїх попередників. Саме

тому історико-краєзнавцю необхідно шукати та вивчати нові способи мислення, не боятися висувати найнеймовірніші, на перший погляд, судження.

Не секрет, що ідея – це нова комбінація старих елементів. Всебічна інформатизація всіх аспектів людської діяльності створює доступ до надбань людського розуму в усіх галузях і напрямках досліджень, до відкриттів, нововведень та досягнень. Це дає можливість, спираючись на надбання минулого і сьогодення, творити нові моделі і методи мислення, ставити неординарні завдання і шукати їх розв'язки. Творити нові ідеї може лише бажаючий ставити запитання, читати, нагромаджувати знання, кидати виклик, працювати самостійно. Нове рішення зазвичай базується на аналізі зібраних та ретельно аналізованих фактів.

Дослідники способів мислення стверджують²², що для творчого розв'язання проблеми потрібно глянути з іншого ракурсу, виявити нові зв'язки, знайти нетрадиційні рішення, зламати стереотипні схеми. Для цього необхідно залучити не тільки власні спостереження, але й відчуття. Історичне краєзнавство має широкі зв'язки з науковими дисциплінами, що виходять за межі гуманітарних знань. Наприклад всебічне дослідження демографічних процесів того чи іншого краю чи окремого населеного пункту неможливе без володіння основами математичної статистики, археологічні знахідки не промовлять до нас без хімічних реактивів та оптичних приладів тощо. Отже краєзнавець повинен виходити за межі власної сфери діяльності, не боятися експериментувати, пам'ятати, що результат пошуку потребує наполегливої праці, великих затрат інтелектуальної енергії. Застосовуючи тільки відомі методи можна досягти стандартних рішень. Неординарна ідея може народитися зненацька, однак, переважно у тих осіб, які мають підґрунтя, які на неї налаштовані.

Подаючи дослідникам певні схеми, пам'ятаємо, що геніальні рішення, як і твори мистецтва, найчастіше, не підпадають під жодну усталену модель. Альтернативним підходом розвитку творчості людини через вирішення проблеми є розвиток через візію. Такий підхід передбачає насамперед потребу

заглянути в майбутнє, де фактично будь-яка мрія може стати реальністю. Прихильник цього підходу австралійський футуролог доктор Пітер Ельярд переконаний, що формулювання проблеми нерідко обмежує її подальше вирішення²³. Застереження вченого дуже доречні при дослідженнях таких напрямів краєзнавчих досліджень як соціальна історія, історія буднів тощо. Наприклад, невід'ємним елементом вивчення повсякдення населення міста чи села є стан здоров'я мешканців та можливості його підтримувати на належному рівні. Дослідник, традиційно вивчає наявність (чи відсутність) медичних установ, їхній профіль, забезпечення їх необхідною технікою, фінансування з боку держави, забезпечення аптек медикаментами та спроможність людей їх придбати і т. д. Водночас, здоров'я населення – це відсутність хвороб, а не можливість їх лікувати. Навіть у країнах з розвиненою системою охорони здоров'я достатньо хворих і не великі можливості прогнозувати майбутнє у цій галузі. Мережа медичних закладів свідчить про хворобливість населення, а не про його здоров'я. Плануючи необтяжене недугами майбутнє, насамперед, необхідно шукати шляхи їх уникнення: популяризацію та створення умов для здорового способу життя, заняття фізичними вправами, створення позитивного психологічного клімату та позитивних взаємин між людьми, охорону довкілля тощо. Очевидно і кошти виділені на це повинні бути такими, щоб з часом їх не потрібно було вкладати в лікування хворих. Адже яким би якісним не було медичне обслуговування, буденне життя хворої людини не буде радісним. Ельярд загострює увагу на дуже важливому пункті дослідження – загрозі поставити завдання надто вузько.

Ще один аспект наукового пошуку – уміння завчасно сформулювати та поставити перед собою конкретну мету. Звичайно, бувають винятки, однак більшість винаходів відбулося завдяки чіткому баченню результату пошуку.

Творче мислення передбачає використання методик з інших галузей знань та практик. Зокрема, розвиток реклами завдячує практиці "мозкового штурму" для творення нових продуктивних ідей. Гордон Драйден наводить цікаві приклади застосування на практиці нетрадиційних способів мислення:

Волт Дісней створив грандіозну бізнес-імперію Діснейленд, поєднавши мультиплікаційну мишку Міккі з ідеєю туризму; поєднання крамниць та автомобільних стоянок утворило великі торгові центри; компанія Sony з'єднала навушники і радіотранзистор, що дозволило їй створити плеєр; просто збільшивши гамбургер, Мак-Доналд винайшов біг-мак, а фірма Prince заробила статки на тому, що збільшила тенісну ракетку; комп'ютерна перевірка правопису різко скоротила кількість помилок в текстах і це тільки крапля в морі подібних прикладів.²⁴

На жаль, ми не можемо привести багато прикладів такого прогресу в системі освіти. Зарубіжна історіографія пропонує ряд методів стимуляції мислення, адже життя – не іспит з наперед сформульованими питаннями та списком літератури для пошуку відповідей. Правильна відповідь напряму залежить від поставленої наперед цілі, однак життя (наукове, творче, повсякденне) неоднозначне і потребує пошуку кількох вірних рішень, відтак зупинятися на одному неприпустимо.

У книзі "Подорожі всесвітом"²⁵ Д. Коберг і Дж. Бегналл пропонують дослідникам використовувати в наукових пошуках суто фізичні терміни: збільшити, поділити, вилучити, відвернути, переставити, зробити однорідним, скрутити, стиснути, перевернути, доповнити, занурити, пом'якшити, розпушити, обійти, додати, відняти, повторити, наростити, розтягнути, витиснути, відбити, заслонити, розділити, інтегрувати, символізувати, абстрагувати розчленувати та ін. Подвоєна проблема переміщення людей у великих містах привела до вже нині звиклих двоярусних автобусів та пасажирських поїздів; розширена проблема забезпечення товарами першої необхідності витворила гігантські універсальні супермаркети, де частину продавців замінили возики та полиці самообслуговування; висушена ідея необхідності харчування в екстремальних умовах – до сухих пайків в пакетиках, розтягнута – до стрейчових тканин та лімузинів. Такий перелік можна продовжувати, але зрозуміло одне – автори цих винаходів, які сьогодні є буденними речами нашого побуту мислили неординарно.

Підсумуємо. Дослідження різноманітних аспектів життя краю потребує постійного пошуку та вдосконалення. Для високо розвиненої країни Японії "постійне вдосконалення" – це ціла філософія, яка спонукає будь-яку особу щоденно покращувати себе, свою роботу, продукти споживання, методи спілкування, способи пересування, звички тощо.

Вивчення способів мислення в рамках логіки філософії, психології, інформатики чи моделювання, на жаль, не передбачає методик відкритого неупередженого пошуку нових ідей у різних напрямках. Краєзнавчі студії не тільки дозволяють, а й спонукають розширювати свій мислений потенціал, не обмежуватися тільки логічним мисленням, застосовувати такі його різновиди як аналітичне, концептуальне, теоретичне, критичне, нелогічне, рефлексивне, візуальне, символічне, пропозиційне, міфічне, метафоричне, аналогічне, конструктивне, ліричне, поетичне, практичне, сфокусоване, конкретизоване, амбівалентне, фантазійне, тощо.

Дослідження фактично усіх напрямів вивчення історії краю має здатність і повинно виходити за межі усталених схем і моделей, керуватися не тенденційними поглядами, заборонами та упередженнями, а використовувати широкий діапазон можливостей кращого вирішення проблеми.

Очевидно необхідні гнучкі зміни як в навчальних програмах, так і в методичних підходах до засвоєння матеріалу. Запам'ятати певний набір відповідей на наперед сформульовані питання і вміти їх викласти на іспиті – не є шляхом, що стимулює творче інноваційне мислення, а відтак не відповідає потребам нашого динамічного часу.

Сучасні методи навчання повинні залучати всі творчі можливості особистості. Історичне краєзнавство, на нашу думку, є тією навчальною дисципліною, яка дозволяє розкрити творчий потенціал дослідника, формувати його як майбутнього науковця, активного громадянина, творця майбутнього свого краю.

-
- ¹ Русова С. Вибрані педагогічні твори /Софія Федорівна Русова; Вступна стаття О.В. Проскура . – Київ: Освіта, 1996 . – 304 с.
- ² Коротний огляд їхніх поглядів див: Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. Частина I. /Голубко В.Є., Качараба С.П., Середяк А.В. – Львів, 2005. – С. 5-43.
- ³ Верменич Я. Історична регіоналістика в Україні: спроба концептуального аналізу. – Київ, 2003.
- ⁴ Див зокрема: Шишка О. Наше місто – Львів. Посібник з курсу "Львовознавство". – Частина I. – Львів, 2002; Наше місто – Львів: посібник з курсу "Львовознавство". – Частина II /О. Шишка. – Львів, 2005.
- ⁵ Кабінет Міністрів України. Постанова від 3 липня 2006 р. N 909 Про затвердження Порядку визнання населеного місця історичним. Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 209 (209 2009 п) від 25.02.2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-2006-%D0%BF>
- ⁶ Див. Тронько П. Історія міст і сіл України в контексті регіональних досліджень. Досвід. Проблеми. Перспективи / П. Тронько. – Київ, 2001. – 49 с.
- ⁷ Указ Президії Верховної Ради Української РСР про порядок вирішення питань іністративно-територіального устрою Української РСР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1654-10>.
- ⁸ Проект закону України Про територіальний устрій України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dnipro rada.gov.ua/proekt-zakonu-ukraini>
- ⁹ Верменич Я. В. Історичне місто як об'єкт регіональних досліджень /Верменич Я. //Історія України: маловідомі імена, події, факти (Зб. статей). – Київ, 2000. – Вип. – 10. – С. 73-87; Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної урбаністики / Верменич Я. //Укр. іст. журнал. – 2004. – № 3. – С. 21-38.
- ¹⁰ Хмельовська О. За роки незалежності з мапи України зникло 641 село / Тиждень. – 13 квітня 2013 р – [Електронний ресурс] / Оксана Хмельовська. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/77330>
- ¹¹ Зінич В. Сучасні етнодемографічні процеси в Україні /В. Зінич. – Київ, 2004. – 67 с.; Наулко В. Хто і відколи живе в Україні /В. Наулко. – Київ, 1998. – 80 с.
- ¹² Черниш Н. Соціокультурний підхід у соціогуманітарних науках: Обмін сенсами. – /Н. Черниш, О. Ровенчак //Соціологія: теорія, методи, маркетинг: Науково-теоретичний часопис. – 10/2005. – N 4. – С.92-103.
- ¹³ Медик Х. Микросторія //Thesis. – 1994. – Вип. 4. – [Електронний ресурс] // Ханс Медик. – Режим доступу: <http://www.rusgermhist.ru/documents/Bibliografiya/rusgermhist-anons-20-rus.pdf>
- ¹⁴ Див. наприклад: Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886) /Ярослав Грицак. – Київ: Критика, 2006. – 632 с.; Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. /Наталія Яковенко. – Київ: Критика, 2002. – 416 с.; Голубко В. Львів та львів'яни після "Великої війни": будні міста і його мешканців /Віктор Голубко. – //Гілея. Науковий вісник. – Вип. 70 (№3). – Київ, 2013. – С.16 – 26.
- ¹⁵ Людтке А. "История повседневности" в Германии после 1989 года /А. Людтке. – //Казус: индивидуальное и уникальное в истории. 1999 (вып. 2). – Москва, 1999. – С. 117 – 126.; Пушкарева М.Л. Предмет и методы изучения истории повседневности /Н. Л. Пушкарева // Этнографическое обозрение. – 2004. – № 5. – С. 3 – 19.
- ¹⁶ Костомаров М. Дві руські народності. Переклав Олександр Кониський, з переднім словом Дмитра Дорошенка. / Микола Костомаров. – Київ - Лайпціг: Українська накладня, [б.р]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nastupna.com/public-omain/kostomarov-dvi-ruski-narodnosti>
- ¹⁷ Крисаченко В.С. Екологічна культура /В.С. Крисаченко. – К., 1996. – С. 47–55; Соціальна екологія: Навч. посіб. / За ред. Л.П. Царика. –Тернопіль, 2002. – С. 166 –172; Гуманитарная

екологія и екологическая этика: сайт Киевского экологокультурного центра. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecoethics.ru/>

¹⁸ Кушнарєнко Н.М. Бібліотечне краєзнавство: Підручник. / Н.М. Кушнарєнко. – Київ: Знання, 2007. – 502 с.; Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. / Ярослав Ісаєвич. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.; Якимович Б. Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти / Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України. / Богдан Якимович. – Львів; Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 691 с.

¹⁹ Див.: Методологія проведення наукових досліджень студентами та молодими науковцями. Бібліографічний список літератури. / Укладач: Крамарєва А.В. – Запоріжжя, 2012. – 8 с.

²⁰ Див.: Основи наукових досліджень. Навчальний посібник / Цехмістрова Г.С. – Київ, 2003. – 240 с.; Шейко В., Кушнарєнко Н. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 4-те вид. випр. і доп. – Київ, 2004. – 33 с.

²¹ Котик З. Практикум з основ наукових досліджень: методичні вказівки. – Львів, 2016. – С. 26 – 27.

²² Див.: Драйден Г. Джаннетт В. Революція в навчанні / Гордон Драйден, Джаннетт Вос. / Перекл. з англ. М. Товкало. – Львів: Літопис, 2011. – 544 с.

²³ Як мислити, щоб творити нові великі ідеї / Драйден Г. Революція в навчанні / Гордон Драйден, Джаннетт Вос. / Перекл. з англ. М. Товкало. – Львів: Літопис, 2011. – С. 197.

²⁴ Драйден Г., Джаннетт В. Революція в навчанні... С. 201-203.

²⁵ Драйден Г., Джаннетт В. Революція в навчанні... С. 205.

Віктор Голубко, Алла Середяк.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ІСТОРИКА-КРАЄЗНАВЦЯ: ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ.

Вивчення історії краю вимагає від дослідника володіння методологією історичного дослідження. Передусім це стосується визначення переліку основних об'єктів: населених пунктів, історичних пам'яток, духовних та культурних осередків. Важливе місце в історико-краєзнавчих студіях посідають проблеми пов'язані із дослідженням соціальної історії краю: дослідження щоденних практик, сприйняття подій та переживань людини. Нові напрями потребують володіння дослідником новітніми, часом революційними способами мислення та пізнання.

Ключові слова: історичне краєзнавство, напрями досліджень, методи досліджень, способи мислення.

Viktor Holubko, Alla Seredyak

METHODOLOGICAL BACKGROUND OF TRAINING OF LOCAL HISTORY RESEARCHER: EXPERIENCE AND PERSPECTIVES.

Local history studies require mastering methodology of the research. Above all, it relates to the determination of the list of study objects- settlements, historical places and monuments, religious and cultural centers. Important role in local history studies play problems related to the social history of the region: study of daily practices, perceptions of events and human experiences. New directions require acquirement by the researcher of latest, often revolutionary ways of thinking and cognition

Key words: local history, research areas, research methods, ways of thinking